

UOT 159.9

Günay Hümbət qızı Məmmədzada
Azərbaycan Respublikası Təhsil Institutunun
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin
Sosial-mədəni fəaliyyət kafedrasının müəllimi
<https://orcid.org/0000-0002-8484-1792>
[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(2\).264-269](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(2).264-269)

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ BULLİNG HALLARI VƏ ONUN ARADAN QALDIRILMASI PROBLEMİNİN ÜMUMPEDAQOJİ MƏSƏLƏLƏRİ

Гюнай Гумбат гызы Мамедзаде
докторант по программе доктора философии
Института Образования Азербайджанской Республики,
преподаватель кафедры Социально-культурной деятельности Азербайджанского Государственного
Университета Культуры и Искусств

СЛУЧАИ БУЛЛИНГА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ И ОБЩЕПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРОБЛЕМЫ ИХ УСТРАНЕНИЯ

Gunay Humbat Mammadzada
doctoral student of the doctor of philosophy program of the
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,
teacher of the department of Social and cultural activities of
the Azerbaijan State University of Culture and Arts

GENERAL PEDAGOGICAL ISSUES OF BULLYING AT SCHOOLS AND ITS ELIMINATION WAYS

Xülasə. Məqalədə bullinqin nə olduğu, onun yaranma səbəbləri, bullinqin qarşısının alınması üçün atıla biləcək addımlar haqqında danışılır, məktəblərin bəlasına çevrilmiş bullinq hallarından bəhs olunaraq, bu haqda tədqiqat aparmış dünyanın bir sıra alimlərinin yanaşmalarına toxunulur. Burada bullinqin şagirdlərin həyatına göstərdiyi mənfi təsirlərə diqqət çəkilərək, Azərbaycan məktəblərində də geniş yayılmış bullinq hallarının nə kimi nəticələr yaratdığı vurğulanır və bu halların qarşısının necə alınma biləcəyi araşdırılır. Tədqiqat işində ümumtəhsil məktəblərində bullinqin qarşısının alınmasında məktəb idarəçilərinin üzərinə düşən vəzifələr haqqında danışılarkən düzgün tərbiyə modelinin qurulması və maarifləndirmə məsələsi önə sürülür.

Açar sözlər: məktəb, bullinq, buller, qurban, həll yolları, idarəçilik.

Резюме. В статье говорится о том, что такое буллинг, причины его возникновения, способы, которые можно предпринять для предотвращения буллинга, случаи буллинга, а также уделяется внимание мнениям мировых ученых, занимающихся проблемой буллинга. Здесь, обращая внимание на негативное влияние буллинга на жизнь учащихся, подчеркивается, какие последствия имеют массовые случаи буллинга в азербайджанских школах и как эти случаи можно предотвратить. В исследовательской работе, говоря об обязанностях администрации школы по предотвращению буллинга в общеобразовательных школах, выдвигается вопрос о создании правильной модели обучения и воспитания.

Ключевые слова: школа, буллинг, буллер, жертва, способы решения, управление.

Summary. The article deals about what bullying is, its causes, and solutions that can be taken to prevent bullying. The article mentions the cases of bullying that have become a scourge of modern schools,

and touches upon the approaches of a number of scientists of the world who have conducted research on this issue. Here, paying attention to the negative effects of bullying on students' lives, it is emphasized what kind of consequences the widespread cases of bullying in Azerbaijani schools have and how these cases can be prevented. In the research work, is talked about the duties of the school management in preventing bullying in secondary schools.

Keywords: *school, bullying, buller, victim, solutions, management.*

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Hüquqları Konvensiyası bütün uşaqların hər hansı formada zərər və sui-istifadədən müdafiə olunmaq hüququnu təsbit edir və dövlətlərin üzərinə uşaq hüquqlarının qorunması sistemlərinin yaradılmasını təmin etmək öhdəliyi qoyur. (Uşaq Hüquqları Konvensiyası 1989)

Hər bir dövlətin sosial siyasətinin əsas vəzifələri bütün uşaqların yaşaması, inkişafı, tərbiyəsi və təhsili üçün əlverişli şəraitin təmin edilməsi ilə yanaşı onların zorakılıq hallarından qorunmasını təmin etməkdir. Zorakılıq halları uşaqların həyatının istənilən sahəsində baş verə bilər. Məktəb də bu sahələrdən biridir.

Məktəb uşaqların təhsil almaq hüquqlarını təmin etməkdə əsas rol oynayan, eyni zamanda onların təlim və tərbiyəsi ilə məşğul olan məkandır. Əgər məktəbin birinci vəzifəsi dövrün bilik və bacarıqlarını təhsilalanlara çatdırmaqdırsa, ikinci vacib vəzifəsi isə təhsilalanların şəxsiyyət kimi yetişməsinə təmin etmək, dövrün və cəmiyyətin tələblərinə uyğun şəkildə formalaşdırmaqdır. Məktəbin bir digər vəzifəsi də təhsilalanların və təhsilverənlərin təhlükəsizliyini qorumaqdır. Lakin son illər məktəblərdə baş verən neqativ halların artması məktəblilərin təhlükəsizlik məsələsini sual altına alır. Bu halların içində bullinqi xüsusi qeyd etməliyik.

Bu gün məktəblərdə bullinq məsələsi dünyaca geniş yayılıb. Uşaqlara Qarşı Zorakılıq üzrə Dünya Hesabatında qeyd edilir ki, məktəblərdəki hər 10 uşaqdan biri zorakılığa məruz qalır və bu rəqəm ilbəil artmaqdadır. Bəs bullinq halları ilə necə mübarizə aparmalıyıq, bu kimi halların qarşısını almaq üçün hansı addımlar atmalı, nə kimi qanun layihələri hazırlamalıyıq?

Bullinqə qarşı mübarizə aparmaq üçün ilk olaraq məfhumun nə olduğunu anlamalı, eyni zamanda hansı halların bullinq sayıldığını dəqiqləşdirməli, məktəblərdə bullinqin yaranma səbəblərini öyrənməli, bullerlərlə qurbanların psixoloji vəziyyətini fərqləndirməli, sonra isə bu halla mübarizə üsulları yaradılmalıdır.

Bullinq ingilis sözü olub qorxutmaq, təhqir etmək, təcavüz etmək mənasına gəlib, fərqli fiziki və ya mənəvi gücə malik, eyni və ya müxtəlif yaş qrupundan olan şagirdlərin bir-birinə etdiyi fiziki, psixoloji və sözlü təzyiqdır.

UNİCEF-ə görə bullinq uşaqların incidilməsinə səbəb olan ixtiyari və təkrar olaraq törədilmiş aqressiv davranışdır. Çevlik Akara görə bullinq daha çox güc əldə etmək üçün təzyiq yolu ilə edilən istənilən neqativ haldır. (Çevlik, 2013:12). Rigbi K.-ya görə, bullinq stress yaranan fenomen olub, uşağın sosial və mental həyatına bir sıra mənfi təsirlər göstərir. (Rigby, 2017: 58) Kreyq və Peplerə görə isə bullinq qurbanı mənəvi-psixoloji yaralar açan, davamlı psixoloji, fiziki sözlü şiddətlə təkrarlanan və məqsədi pis olan bir davranışdır. (Kreig and Pepler, 2003: 575)

Vacib məsələlərdən biri də hansı halların bullinq sayılmasıdır.

Olveusa görə bullinq aralarında fiziki və mənəvi cəhətdən güc natarazlığı olan bir və ya bir neçə şəxs, zəif tərəfə mütəmadi və istəyərkən fiziki, sözlü və psixoloji təzyiqdır və bir hərəkət o zaman bullinq sayılır ki;

1. O qəsdən, zərər vermək məqsədilə aparılsın; 2. Bu davranışlar təkrarlınsın; 3. Bullinqə məruz qalanla törədən arasında güc disbalansı olsun. (Olveus, 1993: 12)

Bullinq məsələsində diqqət edilməli əsas hissə bullinqin məqsədyönlü şəkildə törədilməsidir. Bu düşünülmüş, planlaşdırılmış, davamlı olaraq edilən neqativ davranış formasıdır.

Məktəblərdə baş verən bullinq halları şagirdlərin təhsil həyatına olduqca mənfi təsir göstərir. Bullinq şagirdlərdə bir sıra neqativ hisslər yaradır. Bullinqə məruz qalan şagirdlər özlərini məktəbdə təhlükəsiz hiss etmirlər, yaşdırları, sinif yoldaşları ilə ünsiyyət qura bilmir, utancaq olur, özlərini ifadə edə bilmir, asosial həyat tərzi keçirir, ətrafdakılara etibar etmirlər. Bu kimi hallar isə nəticə etibarilə şagirdlərin təhsilalma səviyyəsini aşağı salır.

Del Rio və Baumanın görə bullinq məktəb həyatına və şagirdlərin öyrənmə bacarığına mənfi təsir edir. Şagird məktəbdə özünü təhlükəsiz hiss etməzsə, bullinqə məruz qalarsa, onu fiziki və mənəvi cəhətdən risk altına salan məktəb mühitini sevməz, hər vaxtlə uzaqlaşmağa çalışır və beləliklə, məktəblərdə sağlam təhsil mühiti yaranmaz. (Del and Bauman, 2005: 430)

Bəs bullinqi yaradan səbəblər nədir? Nəyə görə hər hansı bir uşaq və ya uşaq qrupları, digərlərini təzyiqa məruz qoymağa çalışır, məqsədli şəkildə ona fiziki və ya mənəvi cəhətdən zərər vermək istəyir?

Aparılan bir sıra araşdırmalara görə bunun təkca bir səbəbi yoxdur. Buraya ailədən gələn zorakılıq və ya doğru olmayan tərbiyə forması, şagirdlərin psixoloji pozuntuları, uşağın sosial əhatəsi, uşağın baxdığı və təsirinə düşdüyü bir sıra oyunlar, proqramlar və s. aiddir.

Z. Koçun apardığı elmi araşdırmalar göstərir ki, şagirdlərin ailələrindən diqqət görməməsi, valideynlərin övladlarının hissələrinə önəm verməməsi, ailədaxili bağların zəifliyi, uşağın daim təzyiqa altında olması, sevgisiz böyüməsi, fiziki cəzanın tətbiqi bullerlərin yetişməsinə şərait yaradır. Bullerlər ən çox belə mühitlərdən çıxır. Ümumən götürdükdə bullerlər həmişə problemlə ailələrin övladları olurlar. (Koç, 2006: 18)

(Kriade Martinezə görə isə, uşaqlar bəzən özlərinə status qazanmaqdan ötrü də buller olurlar. Buna səbəb isə ümumiyyətlə uşaqların güc anlayışında fiziki güc anlayışının xüsusi rol oynamasıdır. (Criado, 2014: 65)

Ümumiyyətlə, bullinqin səbəblərini aşağıdakı kimi sistemli qruplaşdırma bilərik.

1. Şəxsi səbəblər – Buraya şagirdin psixoloji vəziyyəti aiddir. Məktəblərdə müxtəlif psixologiyalı şagirdlər təhsil alır və onların hamısının psixoloji sağlamlığı yerində olmur. Bu şagirdlərin psixoloji halları onların digər şagirdlərə qarşı neqativ davranış göstərməsinə səbəb ola bilər. Hal-hazırda bu səbəbi nəzərə alaraq Azərbaycanca şagirdlərin psixoloji pasportunun çıxarılması məsələsi gündəmdədir.

2. Ailədən gələn səbəblər. Belə bir atalar sözüümüz var: Uşaq evin güzgüsüdür. Bullerləri və qurbanları araşdıran zaman aydın olur ki, uşağın tərbiyəsindəki qüsurlar, uşağın yaşadığı mühitdəki çatışmazlıqlar onun formalaşmasına mənfi təsir göstərir və bu da onun yoldaşları ilə

münasibətinə sirayət edir. Bu kimi mənfi halların başında ailədə uşağa diqqət ayrılması, valideynlərin övladlarına fərq qoyması, ata-ana münasibətlərinin gərginliyi, valideynlərin uşaqlara qarşı həddindən artıq tələbkar olması, ata-ananın övladına qarşı qəddar davranışı, ata-ananın övladı eqoist böyütməsi gəlir.

Zorakılığın adı hala çevrildiyi ailələrdən də bullerlərin çıxması danılmazdır. Ailədə güclü olanın sözünün keçdiyini görə şagird bu halı məktəbdə tətbiq edir.

Bullerlərin çoxu ailədə bullinqə məruz qalanlardır. Onlar daxillərində yığılan mənfi enerjini, alçalmışlıq hissini, gücsüzlüyü dəf etməkdən ötrü başqalarını da bullinqin qurbanına çevirirlər.

Bullinq bullerə güc və özünü önəmli hiss etmə duyğusu verir. O bir növ bullinq etməklə eqosunu təmin etmiş olur.

3. Mühit amilləri. Hər bir uşaq nə qədər də öz ailəsindən tərbiyə alsada, mühitin onun üzərindəki təsiri danılmazdır. Xüsusilə də XXI əsrdə texnologiyanın inkişafı uşaq tərbiyəsində müsbət imkanlar yaratsada, mənfi hallar da yaradır. Televiziya, internet, sosial medianın uşaqlar üzərində mənfi təsirləri təkzib edilməzdir. Aqressiya yaradan kompüter oyunları oynayan uşaqlarda kimisə döymək, təhqir etmək halları adıləşir. Çünki onlar günlərinin ən azı iki saatını döyüş xarakterli oyunlar oynamaqla keçirirlər və oyundakı personajları öldürmək, döymək artıq onlara zövq verir və alternativ olaraq “güc” xəstəliyinə tutulmuş olurlar. Onlar virtual dünyadakı liderliklərini, aqressiyalarını real dünyaya da tətbiq etmək istəyirlər. Və təəssüf ki, bu məkanlardan biri də məktəb olur.

4. Məktəbə aid səbəblər – Şagirdin lider olmaq arzusu, dərslərdəki uğursuzluğu, müəllimin diqqətsizliyi, rəhbərliyin idarəçilik qabiliyyətinin aşağı olması. Hər sinifdə lider olmaq arzusunda olan qız və oğlanlar olur. Bəzən bu şagirdlər təbiətən lider xüsusiyyətlərinə malik olub digər şagirdlər arasında hörmət qazanaraq lider olurlar, bəzən isə bu cür xarakterlərdən uzaq şagirdlər sinif yoldaşları arasında istədikləri nüfuzu qazana bilmədikləri üçün bullinqə baş vururlar. Şagirdin dərslərdəki uğursuzluğu da onu buller edə bilər. Bəzən qiymətləri aşağı olan şagirdlər yaxşı oxuyan sinif yoldaşlarına qarşı bullinq tətbiq edirlər. Onlar müəllimin sevimlisi olan şagirdlərə qıs-

qanlıqla yanaşır, öz bacarıqsızlıqlarının qisasını onlardan almağa çalışırlar.

Bullinqin geniş hal almasında məktəb rəhbərliyinin idarəçilik qabiliyyətinin aşağı olması da mühüm rol oynayır. Şagirdlərə nəzarətin zəif olduğu məktəblərdə bullinq halları daha çox baş verir. Bəzi müəllimlərə görə məktəbdə müəllim nüfuzunun zədələnməsinə görə bullinq halları baş verir. Bu gün müəllimin əvvəlki kimi söz haqqı və səlahiyyəti yoxdur. Bu boşluq isə hansısa şagirdin məktəbdə lider olmaq, başqalarını əzə bilmək hissələrinin inkişafına gətirib çıxarır.

5. Sosial iqtisadi səbəblər. Sosial iqtisadi vəziyyəti aşağı olan ailələrin övladları arasında da bullerlər çoxdur. Adətən uşaq bu tip hərəkətlərlə özünü ətrafında təsdiq etdirmək istəyir. İşləməyə məcbur olan ata-ana diqqətindən yayınan uşaq, diqqət mərkəzində olmaq, hörmət və sevgi görmək üçün bullinqə əl ata bilir. Sosial-iqtisadi vəziyyəti həddindən artıq yaxşı olan şagirdlər arasında da bullerlər az deyil. Adətən onlar valideynlərindən yox sözü eşitmirlər, hər istədikləri olur, onlara həddindən artıq sərbəstlik verilir. Və onlar sonsuz gücə sahib olduqlarını düşünürlər. Digərləri ilə empatiya qura bilmir və bullerlərə çevrilirlər.

Məktəbdə baş verən bullinq halları ilə necə mübarizə aparıla bilər?

Təhsil müəssisəsində çalışanların məktəbdəki təhsilalma və təhsil vermə prosesini yüksək səviyyədə təşkil etmələri üçün təhlükəsizliyi təmin etmələri mütləqdir. Buna görə də məktəbdə işləyən hər kəs, müdir, müəllim, texniki işçilər də daxil olmaqla, hər kəs bullinq haqqında məlumatlı olmalı, bullerləri və qurbanları tanıya bilməlidirlər.

Bu müstəvidə atılacaq ilk addım buller və qurbanın müəyyənləşdirilməsidir.

Adətən bullerlərin müəllim və məktəb rəhbərliyi ilə də münasibəti yaxşı olmur. Onlar tez-tez müəllimlərlə mübahisə edir, dərsi pozur, sinif yoldaşlarına lağ edir, dərstdən yayınır, müdiriyyətə tabe olmurlar. Bu tip şagirdləri araşdırarkən onların valideynləri və ailənin digər üzvləri ilə də normal münasibətlərinin olmadığını görürük. Onlar psixoloji və fiziki cəhətdən daha güclü olur, özlərinə güvənirlər. Qurbanların isə özünəinamı aşağı olur, çarəsiz, tez ağlayan olurlar. Qurbanların dost əhatələri elə də geniş olmur. Onlar çox vaxt tənha olur və ya bir dostları

olur. Əgər bullerlərlə qurbanlar yaxın və eyni məhəllədə, küçədə yaşayırlarsa, bu zaman qurbanın həyatı daha da dözülməz olur. Buller məhəllədə də onu təqib edir.

Qurbanların daimi bullinqə məruz qalmaları təhsil almalarına da mənfi təsir göstərir. Bullinqə məruz qalan şagirdlərin psixoloji və fiziki sağlamlıqlarında da müxtəlif problemlər yaranır. Bunun nəticəsi olaraq ibtidai sinif şagirdlərində ürək bulanma, qusma, qarın ağrısı, gecə yerini islatma kimi hallar baş verir.

Məktəblərdə bullinqin qarşısını almaq üçün onun tətbiq olunduğu yerləri də bilmək lazımdır.

Adətən bullinqin, xüsusilə də fiziki bullinqin tətbiq olunma yerləri məktəbin daha az istifadə olunan yerləri: məsələn akt zalı, idman zalı, boş otaqlar olur. Buna görə də məsul şəxslər az istifadə olunan otaqların daim qıfıllı olmasına diqqət etməli, boş otaqlara isə nəzarət etməlidir.

Qurban sözlü və mənəvi bullinqə isə demək olar ki məktəbin hər yerində; sinif otağında, dəhlizdə, ayaqyolunda, bufetdə, məktəbin həyatında məruz qala bilər. Kral və Kəpənəkçiyə görə uşaqların ən çox təhlükə altında olduqları vaxt tənəffüs saatlarıdır. Bu saatlarda uşaq qorumaq vəzifəsi növbətçi müəllimlərin üzərinə düşür. (Kıral və Kepenekçi, 2018: 696)

Deməli, bullinqin kim tərəfindən və harada törədildiyini bildikdən sonra nəzarətin kimlər tərəfindən aparılacağı dəqiqləşdirilməlidir. Bullinq hallarının baş verdiyi yerlərdə nəzarəti gücləndirmək, növbətçi müəllimlər və ya işçilər təyin etmək problemin həllinə ciddi şəkildə kömək edə bilər. Texnikanın verdiyi üstünlüklərdən istifadə edərək “qırmızı bölgələr”i daim nəzarətdə saxlamaq lazımdır.

Posluoğlu da bullinqin qarşısının alınmasında növbətçi müəllimlərin roluna diqqət çəkir. O bildirir ki, növbətçi müəllimlər tənəffüs saatlarında dəhliz, ayaqyolu, məktəb həyəti, nərdivanlar, yeməxanaları gəzərək uşaqları daim nəzarətdə saxlamalı və beləliklə, uşaqlar arasında baş verəcək mənəvi və fiziki təzyiqlərin qarşısını almalıdırlar. Daimi nəzarəti gören bullerlər ən azından məktəb ərazisində davranışlarına nəzarət edəcək, qısnama hallarına son qoymalı olacaqlar. (Posluoğlu, 2014: 57)

Bullinq məsələsində sinif rəhbərlərinin məsuliyyəti, oynayacaqları mənfi və müsbət rollar danılmazdır. Sinif rəhbəri sinifə rəhbərlik et-

diyi zaman bütün uşaqlarının xasiyyətini bilməli, onlarla rəftar strategiyası qurmalıdır. Çox vaxt bullerlər qurbanlarına qarşı etdikləri əməllərin nə kimi pis nəticələr verdiyini, və ya verəcəyini anlamırlar. Bəzən hətta əldə etdikləri kiçik “uğurlar”la fəxr də edirlər.

Bullerləri müəyyən etdikdən sonra onlarla ayrılıqda söhbət aparmaq, davranışlarının səbəbini anlamaq, hərəkətlərini fəsadlarını başa salmaq lazımdır. Bu təsir etmədikdə valideynlərlə söhbət, sonra isə müvafiq nizamnaməyə uyğun olaraq cəza tədbirləri görmək də sinif rəhbərinin atacağı addım siyahısına əlavə oluna bilər. Sinif rəhbərinin səmimi müəllim-şagird münasibəti qurması bullinq probleminin həllində müsbət nəticə verə biləcək amillərdəndir. Bullinqə məruz qalan şagird onu qoruyacaq, müdafiə edəcək şəxsini olduğunu bilməlidir. Əgər sinifdəki heç bir müəllim şagirdə bu səmimiyyəti verə bilməyibsə, o şagird qorxunun yaratdığı mənfi təsir nəticəsində dərslərdən yayınacaq və məktəbə gəlmək istəməyəcəkdir.

Valideyn iclası, dəyərlərimizin təbliği, hüquq tərbiyəsi, estetik tərbiyə, və s. hüquq mühafizə orqanı işçilərinin məktəbə dəvət olunması və şagirdlərin edəcəkləri hər hansı mənfi halın qanun qarşısındakı dəyəri də bullerləri bullinqdən çəkindirə bilər. Bəzən şagirdlər bullinqə məruz qaldıqlarını deməkdən çəkinirlər bunun üçün anonim anket sorğuları aparmaq, məktəbdə şikayət qutusu qoymaq olar.

Bullinq zamanı əgər buller məktəb rəhbərliyi tərəfindən cəzalandırılmırsa, bu ona gələcək davranışlarında daha sərbəst olmağa imkan verir. Əgər o qurbana ancaq sözlü təzyiq edirdisə, cəzasızlıq onu fiziki bullinqə də ruhlandırma bilər. Bu cür cəzasızlıq qurbanın məktəb rəhbərliyinə olan etimadını azaldır. Buna görə də bir çox hallarda qurbanlar problemlərini müəllimləri və məktəb rəhbərliyi ilə bölüşməkdən çəkinirlər.

Bəzən isə qurban son çarəni intiharda görür. Dəhşətlisi isə odur ki, Azərbaycanda 2009-2015-ci illərdə 10 məktəbli intiharını qeydə alınıb. Bunlardan 8-ci sinif şagirdi Elina Hacıyevanın intiharını isə xüsusi diqqət çəkir. O, özünü məktəbin üçüncü mərtəbəsindən ataraq intihar etmişdir. (9) Çox təəssüf ki, bu intiharın səbəbi Elinanın məktəbdə gördüyü bullinq idi. O, istər sinif yoldaşları, istərsə də daha böyük siniflər (10-11-ci sinif şagirdlərin onu təpikləməsi və bunun

müəllimlər tərəfindən gizlədilməsi faktı var) və eləcə də bir neçə müəllimi tərəfindən bullinqə məruz qalmışdı. Bu hadisədə günahkar isə şagirdin bullinqə məruz qaldığını bilən, lakin bu faktı gizlətməyə çalışsan, bullinqə məruz qalan şagirdə heç bir psixoloji və mənəvi kömək göstərməyən səriştəsiz məktəb rəhbərliyi və övladının içindəki təlatümləri görə bilməyən valideynlərdir.

Görünən odur ki, Azərbaycan məktəblərində bullinqin öyrənilməsi və onunla mübarizə yollarının ümumpedaqoji məsələləri yetərli qədər işlənməyib.

Bullinqin təhlükəsi təkcə məktəb həyatına verdiyi fəsadlarla bitmir. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, bullerlər başqalarının üzərində qurduqları fiziki və mənəvi “hökmranlıq”dan ilhamlanaraq həyatlarını buller olaraq davam etdirirlər. Məktəb rəhbərliyinin bullerlərə nəzarəti eyni zamanda cəmiyyətin təhlükəsizliyi naminə də olmalıdır. Aparılan elmi tədqiqatlar onu göstərir ki, bullerlər bullinqi həyat tərzinə çevirir, həyatlarında ən azı bir dəfə cinayət əməli törətmiş olurlar. Qurbanların həyatları da ürəkaçan olmur. Məktəb zamanından qazandıqları özünəinamsızlıq, özünüifadə edə bilməmə, güvənsizlik, inamsızlıq onların gələcək həyatlarında da problem yaradır, onların depressiv həyat sürməsinə, bəzən isə intihar etməsinə gətirib çıxarır.

Bu kimi hallar bizi bir daha əmin edir ki, bullinq məsələsinə xüsusi önəm verməli və gələcəyimiz olan şagirdlərimizin təhlükəsiz mühitdə böyüməsini və təhsil almasını təmin etməliyik.

Onu da vurğulamalıyıq ki, şagirdlərin məktəbdə davranış qaydalarını tənzimləməkdən ötrü Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi ümumtəhsil müəssisələrində şagird davranış qaydaları hazırlamışdır. (10) Bu qaydalarda şagirdlərin hüquq və vəzifələri aydınlaşdırılır, hansı halların mənfi davranış qaydalarına aid olduğu göstərilir və cəza tədbirləri haqqında şagirdlərə məlumat verilir. Sözügedilən sənəddə bullinq hallarına da toxunulur və bu halda hansı cəza tədbirlərinin görülməliyi aydınlaşdırılır.

Araşdırmaların nəticəsi göstərir ki, bu kimi atılan addımlar gələcəkdə məktəblərimizdə təhlükəsiz təhsil mühitinin yaranmasında müsbət rol oynayacaq.

Problemin aktuallığı. Ümumtəhsil məktəblərində keyfiyyətli təhsil prosesinin təmini zamanı qar-

şaya bir sıra problemlər çıxır ki, bu problemlərdən biri də bullinqdir. Məqalənin aktuallığı da onun belə bir məsələyə həsr edilməsindədir.

Problemin yeniliyi. Məqalədə şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına, məktəbdəki təhsil, təlim və

tərbiyə mühitinin normal inkişafına mənfi təsiri olan bullinq, onun yaranma səbəbləri araşdırılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən ümumtəhsil məktəblərinin əməkdaşları və eləcə də övladlarını bullinqdən qorumaq istəyən valideynlər yararlına bilər.

Ədəbiyyat:

1. Akar, Ç. P. Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin tutumları ve müdahale stratejileri. -Malatya, 2013. – 172 s.
2. Rigby, K. Bullying in schools: and what to do about it. -Australia: ACER Press, -2017. -s. 28-34
3. Craig, M.W.&Pepler,J.D. Identifying andtargeting risk for involvement in bullying and victimization. -USA: CanJPsychiatry, -2003. – 582 s.
4. Olweus, D. Bullying at school. What we know and what we can do? -Norway: Blackwell Publishing, - 1993. -140 s.
5. Del Rio, A. And Bauman,S. Knowledge and beliefs about bullying in schools.-Washington: DC: School Psychology International, -2005. – 442 s.
6. Kılıç, N. Ortaokul 6-7 ve 8 sınıf öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması. (Konya ili Cihanbeyli İlçesi Örneği) 2017. -s. 38-59
7. CriadoMartinez,G. Theworld of bullying: Anoverviewand reflexion.Coolabah, Australia 2014 -s.61-73.
8. Kırıl, B. və Kepenekçi Y. “Nöbetçi öğretmen uygulamasının çocuğun güvenliğini sağlamadaki etkililiği. -Kırşehir, 2018 -s. 696-713
9. <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-49672783>
10. <https://edu.gov.az/uploads/Qaydalar/2023/sagird-davranish-qaydalari.pdf> - 18 s.

E-mail: mammadzadagunay17@gmail.com

Redaksiyaya daxil olub: 16.04.2024